

Pradzieje Dzierzkowic

Gmina Dzierzkowice położona jest w centralnej części Wzniesień Urzędowskich, będących częścią Wyżyny Lubelskiej. Krajobraz jest falisty i pagórkowaty, porozcinany głębokimi wąwozami. Rzeka Wyżnica jest głównym ciekim wodnym na obszarze gminy. Jej dolina jest zbudowana z piasków rzecznych i madów piaszczystych, a wysoczyzna z lessów i rędzin kredowych, w 25% pokryta lasami.

Miejscowość Dzierzkowice składa się z 6 sołectw (gmina z 14) i istniała prawdopodobnie już w XIII wieku. Pierwsze wzmianki o parafii pochodzą z 1326 roku¹ (XIV w.), a o pobycie króla Kazimierza Wielkiego z 1358 roku². Nazwa wsi pochodzi od imienia Dzierżysław (Dzierżek), prawdopodobnie właściciela Dzierzkowic³, które później przeszły w posiadanie królewskie. O wcześniejszych dziejach tych terenów i życiu ludności je zamieszkującej dowiadujemy się z badań archeologicznych.

W trakcie badań terenowych, przeprowadzonych w latach osiemdziesiątych, w ramach programu Archeologiczne Zdjęcia Polski, odkryto kilkadziesiąt punktów osadniczych. Zdecydowana większość stanowisk znajduje się na obu stokach doliny Wyżnicy. Najstarsze ślady zamieszkiwania terenów obecnej gminy Dzierzkowice pochodzą z młodszej epoki kamienia – neolitu. Potwierdza to 7 stanowisk, w tym 4 osady, 2 obozowiska i 1 skarb wiórów krzemiennych. Dwie osady we wsi Kolonia Wyżnianka (tab. II – stanowisko 9; 10) należały do ludności tzw. Kultury ceramiki wstęgowej rytej. Dowodem tego jest usadowienie osad na urodzajnych glebach lessowych oraz odkryte w nich fragmenty wyrobów ceramicznych i narzędzi (tab. III – 9a; 10).

W późniejszym okresie, na przeciwnym stoku doliny, bardziej na zachód, istniała osada ludności tzw. kultury pucharów lejkowatych. Stanowisko tej osady znajduje się we wsi Wyżnianka (tab. II – 7). Pomimo gospodarki rolno-hodowlanej, elementy tej kultury nie mają związku z naddunajskim kręgiem kulturowym.

Z okresu środkowego neolitu na szczególną uwagę zasługuje skarb wiórów krzemiennych, z krzemienia świciechowskiego, odkryty w 1981 roku w Kolonii Wyżniance (tab. II – S). W tym okresie obszar Dzierzkowic penetrowany był przez przedstawicieli dwóch różnych kultur, czego dowodem

¹ S. Kuraś, *Dzieje Lubelszczyzny*, t.3, Warszawa 1983, s. 70.

² *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. T. Sulimskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, Lublin 1974, s. 62.

³ Tamże, s. 60.

są ich obozowiska. Pierwsze z nich należało do przedstawicieli kultury amfor kulistych (tab. I – 20). Ludność tej kultury zajmowała się głównie hodowlą, choć także dużą rolę odgrywało zbieractwo i łowiectwo. Drugie obozowisko pozostawiła ludność kultury ceramiki dołkowo-grzebykowej, (tab. I – 19). Fragmenty ceramiki wskazują, że inwentarz tej kultury stanowiły bardzo prymitywne naczynia z szpiczastym dnem i kamienne narzędzia do obróbki drewna.

Późny neolit jest reprezentowany przez ludność tzw. kultury ceramiki sznurowej. Wytwarzała ona naczynia gliniane zdobione odciskiem sznura. Na stanowisku (tab. II – 2) we wsi Dzierzkowice Podwody zabezpieczono wiele fragmentów wyrobów ceramicznych i narzędzi charakterystycznych dla tej kultury (tab. III – 2). Ludność kultury ceramiki sznurowej nazywano też nosicielami kultury toporów bojowych (indoeuropejczycy).

W epoce brązu na terenie Dzierzkowic istniało wiele osad, z czego większość we wczesnym jej okresie. Największe skupisko osad z okresu wczesnego brązu znajdowało się w wschodniej części obecnej gminy Dzierzkowice, we wsi Kolonia Wyżnianka (tab. II 9, 11–14, 16). Na szczególną uwagę zasługuje stanowisko 16, gdzie odkryto 15 fragmentów ceramicznych, 8 odłupków i 2 wióry. Z tego samego okresu pochodzą osady odkryte, na południowym stoku doliny Wyżnicy, we wsiach Wyżnica (tab. II – 1, 6) i Dzierzkowice Podwody (tab. II – 3, 5). Aż 22 fragmenty ceramiczne, 42 odłupki i 8 wiórów, to szczątki po osadzie z okresu wczesnego brązu we wsi Dzierzkowice Góry (tab. II – 8).

Ludność epoki wczesnego brązu nadal utrzymuje się z gospodarki rolno-hodowlanej. Wprowadzenie miedzi nie spowodowało wyparcia podstawowego surowca do wyrobu narzędzi, tj. kamienia. Występowanie nowego surowca tylko na niektórych terenach zwiększa rolę handlu i powoduje postępujące zróżnicowanie społeczne.⁴ Brak w odkrytych stanowiskach ozdób miedzianych i przewaga szczątków kamiennych może sugerować, że zamieszkiwała je ludność z tzw. grupy Chłopice-Vesele, która rozwijała się na podłożu ceramiki sznurowej. Podobne cechy miała kultura mierzanowicka, której ceramika powstała pod wpływem grupy Chłopice-Vesele, a narzędzia wykonywano nadal głównie z kamienia.

Na podłożu kultury mierzanowickiej powstaje kultura trzciniecka. Stanowiska tej kultury, datowane na II okres epoki brązu, tj. 1400-1200 r. p.n.e., znajdują się na obszarze Dzierzkowic. Pierwsza osada znajdowała się w miejscowości Podwody (tab. II – 4), w pobliżu osady z okresu wczesnego brązu. Stanowisko drugiej osady znajduje się nad rzeką Wyżnicą

⁴ J. K. Kozłowski, K. Godłowski, Historia starożytna ziem polskich, Warszawa 1982, s. 59.

w miejscowości Terpentyna (tab. II – 21). Jest położone w terenie otwartym, o piaszczystym podłożu, charakterystycznym dla tej kultury, gdzie zmniejsza się rola rolnictwa przy ponownym wzroście roli pasterstwa. Obserwujemy coraz większy udział wyrobów brązowych, wypierających narzędzia i uzbrojenie kamienne. Ceramika kultury trzcinieckiej charakteryzuje się ornamentyką guzową, której szczątki znajdujemy w osadach na Podwodach i Terpentynie.

Młodsza epoka brązu i początek epoki żelaza to rozwój kultury łużyckiej. Powstała ona na podłożu kultury przedłużyckiej oraz kultury trzcinieckiej i obejmowała całe terytorium dzisiejszej Polski. Już na początku XII w. p.n.e. wyróżniamy szereg grup lokalnych, które łączy upowszechnienie zwyczaju palenia zwłok. W ostatnim okresie epoki brązu (800-700 r. p.n.e.) do szczególnego znaczenia dochodzi grupa górnośląsko-małopolska, należąca do wschodniej części kultury łużyckiej. Na jej terytorium wzrasta zaludnienie i pojawiają się wielkie cmentarzyska z udziałem grobów szkieletowych.⁵

Początek epoki żelaza nie przyniósł zasadniczych zmian w rozwoju kultury łużyckiej. Używane są nadal liczne wyroby brązowe, a żelazo jest trudno dostępne i rozpowszechnia się powoli.⁶ Gospodarka uległa daleko idącym przemianom. Miała charakter kompleksowy, gdzie uprawa ziemi, hodowla, myślistwo i zbieractwo uzupełniały się wzajemnie.

Na obszarze dzisiejszej gminy Dzierzkowice istniały 4 osady kultury łużyckiej. Trzy we wschodniej, a jedna w zachodniej jej części. Osady we wsiach: Wyżnica, Dzierzkowice Podwody i Kol. Wyżnianka (tab. II – 1, 3, 16) były usadowione na miejscu osad z okresu wczesnego brązu. Stanowisko czwartej osady znajduje się w miejscowości Sosnowa Wola (tab. I – 18). Szczątkowy materiał archeologiczny pozwala tylko na przypisanie tych osad do kultury łużyckiej. Uniemożliwia jednak określenie ich w czasie, w prawie tysiącletnim okresie istnienia tej kultury. Możemy się tylko domyślać, że trzy osady na stanowiskach osad z okresu wczesnego brązu, są starsze od osady kultury łużyckiej we wsi Sosnowa Wola.

Po upadku kultury łużyckiej w końcu okresu halsztackiego (V/IV w. p.n.e.), przez cały okres lateński, aż do końca okresu wczesnorzymskiego teren Dzierzkowic był niezamieszany. Dopiero na przełomie okresu wczesno- i późnorzymskiego, czyli około II w. n.e. pojawia się ludność kultury wielbarskiej. Jest to związane z rozprzestrzenieniem się jej, w tym czasie, na prawym brzegu Wisły. Jedyne stanowisko kultury wielbarskiej znajduje się w miejscowości Kolonia Wyżnianka (tab. II – 16). Na podstawie odkrytych fragmentów ceramicznych można stwierdzić, że osada pochodzi z ok. 150 r. n.e.

---

⁵ Tamże, s. 71.

⁶ Tamże, s. 73.

Po krótkim epizodzie kultury wielbarskiej dochodzi do zasiedlenia terenów dzisiejszych Dzierzkowic przez *Słowian*. W tym czasie dokonują się głębokie przemiany społeczne, gospodarcze i kulturowe. Z okresu wczesnego średniowiecza pochodzi sześć osad, które odkryto na stanowiskach we wsiach: Sosnowa Wola, Kolonia Wyżnianka i Wyżnica. Dwie osady z Sosnowej Woli (tab. I – 17; 18) i trzy z Kol. Wyżnianki (tab. II – 14–16) zawierają słaby materiał archeologiczny. Inaczej wygląda sprawa w przypadku stanowiska w miejscowości Wyżnica (tab. II – 1), gdzie odkryto 29 fragmentów ceramicznych, datowanych na VIII-IX w. Okres ten to czas powstawania związków terytorialnych, z których w X wieku wyłoniło się państwo polskie.

Mieszkańcy Polski okresu wczesnego średniowiecza stosowali orną uprawę roli, powiązaną ze zdobywaniem większej ilości gruntów. Doskonali system uprawy pól, poprzez wprowadzenie nieregularnej trójpolówki, powiązanej ze stałym ich nawożeniem, co powoduje wzrost plonów. Korzystali ze sprzężajnych narzędzi ornych okutych żelazem. Wyraźny postęp można zanotować w uprawie warzyw i owoców. Zmiany są widoczne również w dziedzinie hodowli, która miała dwojaki charakter. W gospodarstwach mniejszych wiązała się bezpośrednio z uprawą roli. W wielkich majątkach doszło do wykształcenia się wyspecjalizowanej gospodarki hodowlanej. Oprócz koni poważną rolę odgrywała hodowla: bydła, owiec i nierogacizny. Wykształcenie się dużych włości spowodowało wzrost zamożności ich właścicieli, co doprowadziło do podziału feudalnego.⁷

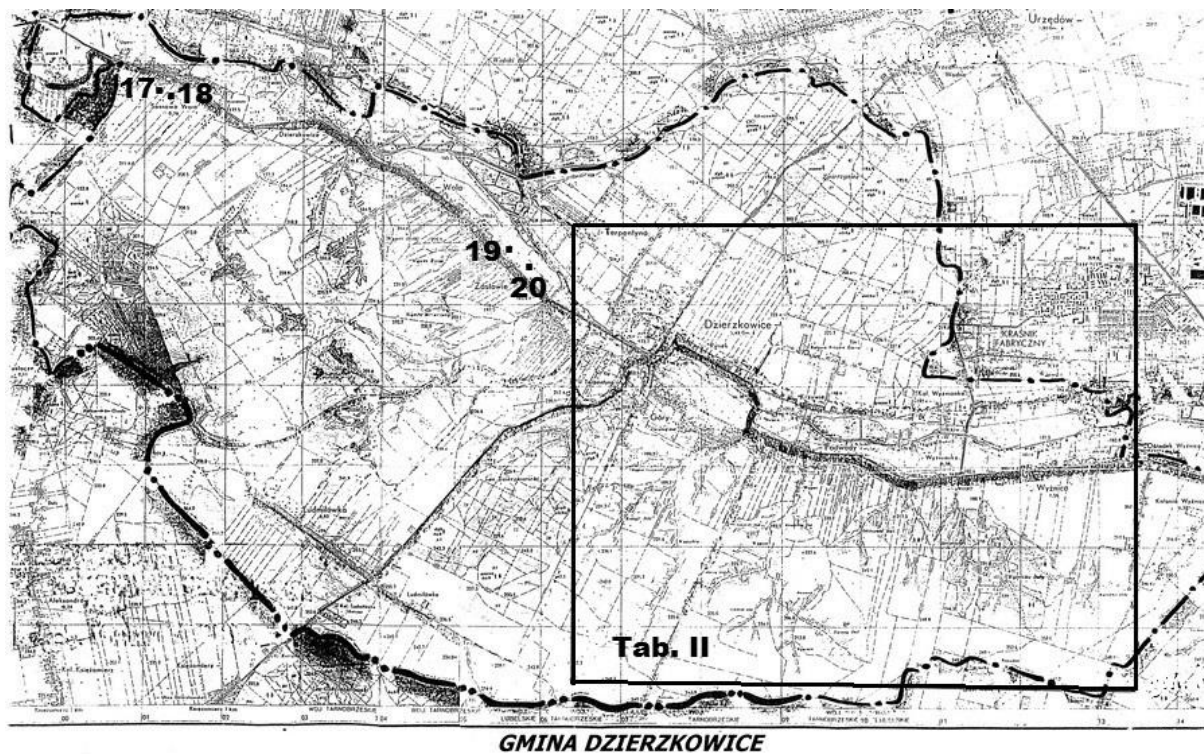
Na przestrzeni dziejów obszar gminy Dzierzkowice stanowił doskonałe miejsce dla osadnictwa. Już od neolitu (6 punktów osadniczych), przez wczesne i późne okresy epoki brązu (13), wraz z okresem halsztackim (4), przez okres wpływów rzymskich (1), aż do okresu wczesnego średniowiecza (6), istniało 30 osad. Zamieszkiwali je ludzie różnych kultur i różnego pochodzenia. Możemy to prześledzić na podstawie stanowiska nr 9 (Kol. Wyżnianka), gdzie rozpoznano dwie osady: kultury ceramiki wstęgowej rytej i wczesnośredniowiecznej, a także stanowiska nr 1 (Wyżnica) z trzema osadami: z okresu wczesnego brązu, kultury łużyckiej i z okresu wczesnego średniowiecza (VIII-IX w.). na szczególną uwagę zasługuje stanowisko nr 16 (Kol. Wyżnianka), gdzie rozpoznano pięć punktów osadniczych, w tym cztery osady: z wczesnego okresu epoki brązu, kultury łużyckiej, kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich B2 /C1 i wczesnośredniowieczną.

W średniowieczu wieś Dzierzkowice stanowiła ważny punkt na trasie Kraków – Lublin – Wilno. Na miejscowym zamku zatrzymywali się królowie Polski, m.in. wspomniany wyżej, Kazimierz Wielki. Prawdopodobnie należy

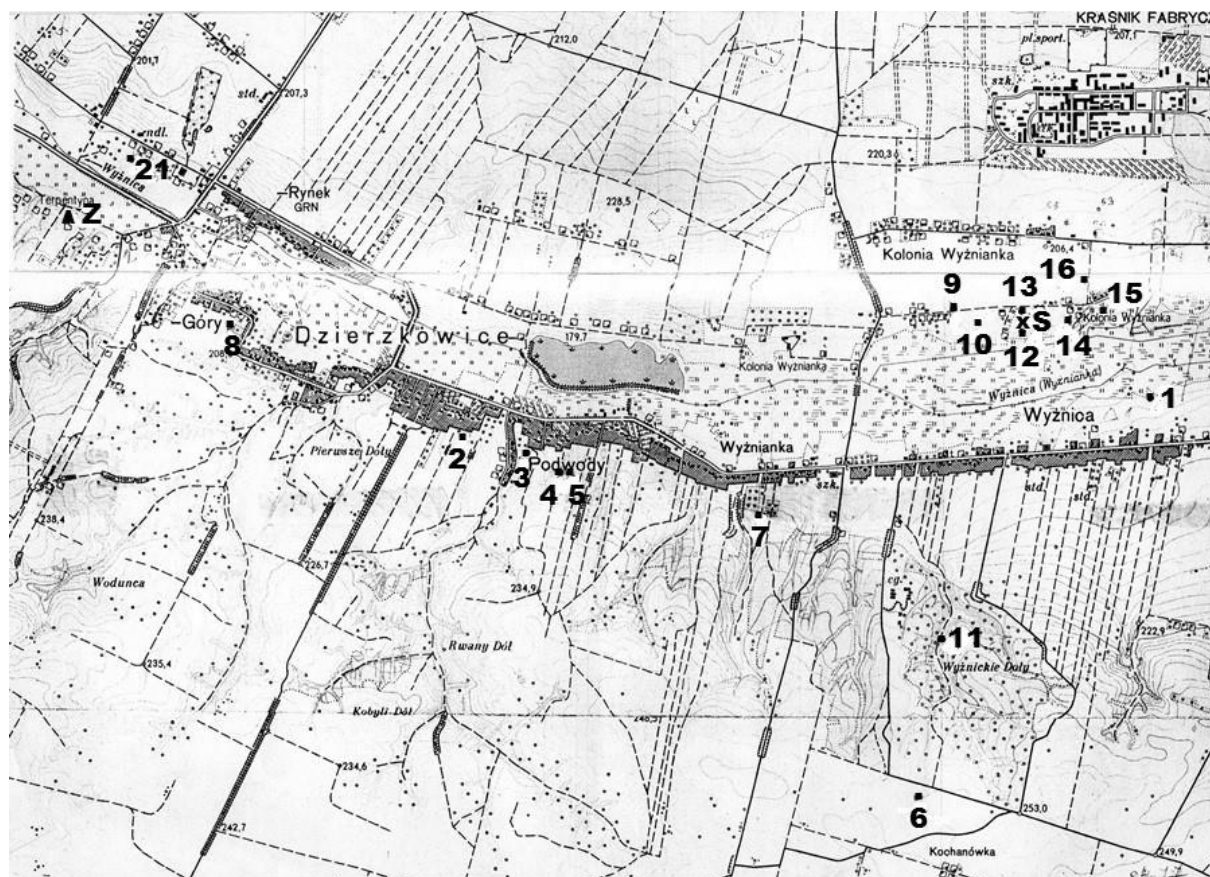
⁷ W. Hensel, *Polska przed tysiącem lat*, Wrocław 1964, s. 89.

uznać zamek za jego fundację, chociaż nie można wykluczyć wcześniejszej metryki, z czasów rozbicia dzielnicowego. Rozwiązać te wątpliwości mogą tylko dokładne badania archeologiczne miejscowego zamczyska (tab. II – Z).

Tab. I

Tab. II

Tab. III⁸

Numer stanowiska i nazwa miejscowości	Kultura (ludy)	Okres	Materiał archeologiczny
1. Wyżnica	?	wczesny brąz	6 fragm. ceram., 3 odłupki
- „ -	łużycka	?	9 fragm. ceram.
- „ -	Słowianie ?	VIII-IX w. n.e.	29 fragm. ceram.
2. Dzierzkowice Podwody	ceramiki sznurowej	późny neolit	20 fragm. ceram., 3 wióry, 7 odłupków, 1 drapacz
3. Dzierzkowice Podwody	?	wczesny brąz	7 fragm. ceram., 4 odłupki, 1 skrobacz
- „ -	łużycka	?	6 fragm. ceram.
4. Dzierzkowice Podwody	trzcieniecka	II okres epoki brązu	2 fragm. ceram., 1 odłupek
5. Dzierzkowice Podwody	?	wczesny brąz	1 fragm. ceram., 1 odłupek
6. Wyżnica	?	wczesny brąz	3 fragm. ceram., 1 odłupek
7. Wyżnianka	pucharów lejkowatych	neolit	10 fragm. ceram., 2 odłupki, 1 skrobacz
8. Dzierzkowice Góry	?	wczesny brąz	22 fragm. ceram., 42 odłupki, 5 wiórów
9. Kol. Wyżnianka	ceramiki wstęgowej rytej	neolit	4 fragm. ceram., 8 wiórów, 8 odłupków,
- „ -	?	wczesny brąz	14 fragm. ceram.
10. Kol. Wyżnianka	ceramiki wstęgowej rytej	neolit	15 fragm. ceram., 2 wióry, 8 odłupków, 1 okruch
11. Kol. Wyżnianka	?	wczesny brąz	3 fragm. ceram., 2 wióry, 5 odłupków, 3 okruchy
12. Kol. Wyżnianka	?	wczesny brąz	5 fragm. ceram., 3 odłupki, 1 wiórek
13. Kol. Wyżnianka	?	wczesny brąz	7 fragm. ceram., 3 odłupki
14. Kol. Wyżnianka	?	wczesny brąz	4 fragm. ceram., 3 wióry
- „ -	Słowianie ?	wczesne średniowiecze	4 fragm. ceram.
15. Kol. Wyżnianka	?	wczesne średniowiecze	13 fragm. ceram.
16. Kol. Wyżnianka	?	wczesny brąz	15 fragm. ceram., 2 wióry, 8 odłupków
- „ -	łużycka	?	10 fragm. ceram.
- „ -	wielbarska	OWR - B2/C1	9 fragm. ceram.
- „ -	?	wczesne średniowiecze	16 fragm. ceram.
17. Sosnowa Wola	?	wczesne średniowiecze	6 fragm. ceram.
18. Sosnowa Wola	łużycka	?	3 fragm. ceram.
- „ -	?	wczesne średniowiecze	4 fragm. ceram.
19. Dzierzkowice Zastawie	ceramiki grzebykowo-dołkowej	późny neolit	6 fragm. ceram., 14 krzemieni świciechowskich
20. Dzierzkowice Zastawie	amfor kulistych	neolit	2 fragm. ceram., 18 krzemieni świciechowskich
21. Terpentyna	trzcieniecka	II okres epoki brązu	5 fragm. ceram., 1 odłupek

⁸ opracowano na podstawie materiałów Muzeum Regionalnego w Kraśniku, Archeologiczne Zdjęcia Polski 83-76, 83-77, 84-77; Z. Wichrowski, Przeszłość ziemi wydarta, „Regionalista” nr 1, Kraśnik 1994, s. 11-12; numeracja stanowisk J. Zdenicki.